

УДК 351.745.7

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ РОЗВІДКИ

Поляков Є. В.

У статті розглядаються та обґрунтовуються теоретичні, практичні й правові особливості використання агентурного методу в інтересах суспільства та держави, а також правовідносини, що виникають при його застосуванні. Особлива увага приділяється комплексному підходу щодо вирішення проблемних питань при реалізації агентурного методу в умовах євроінтеграції та використання відомостей, здобутих за його допомогою.

Ключові слова: негласний апарат, кримінальна розвідка, агентурний метод, оперативний пошук.

В статье рассматриваются и обосновываются теоретические, практические и правовые особенности использования агентурного метода в интересах общества и государства, а также правоотношения, возникающие при его применении. Особое внимание уделяется комплексному подходу в решении проблемных вопросов при реализации агентурного метода в условиях евроинтеграции и использования сведений, полученных с его помощью.

Ключевые слова: негласный аппарат, криминальная разведка, агентурный метод, оперативный поиск.

© Є.В. Поляков, 2016

Article describes and justifies the theoretical, practical and legal peculiarities of using undercover methods in the public interest and state and legal relations that arise in its application. Particular attention is paid to the integrated approach to solving problems in the implementation of intelligence method in terms of European integration and the use of information obtained with it.

Workers operating units in the line of duty deliberately engaged in search activities to obtain primary data on persons, places and facts in order to detect illegal actions. This forces also targeted all operational activities, which in addition operatives include all categories of covert apparatus and the public.

This kind of search is a continual process that is carried out constantly to detect in the environment criminogenic locations and previously unknown employees of operational units persons, which may be expected unlawful actions or facts that show intent, preparation or commission of such offenses. Earlier it was suggested to allocate separate search system that aims to identify people and facts that are operational interest. So quick search as a form of investigative, often in the literature has another name - the identification of persons and facts which are operational interest.

Identify those facts that are operational interest in using undercover methods suggests the presence of its use (regular overt and covert, and covert freelance staff) in criminal or criminogenic environment due to the implementation or use of the natural environment that allows for visual observation to conduct exploratory survey, while access opportunities - rapid familiarization with objects, things and documents that are carriers of information in the interest of investigative and criminal justice.

Keywords: *secret apparatus, criminal intelligence, undercover method, real-time search.*

Працівники оперативних підрозділів в ході виконання службових обов'язків цілеспрямовано здійснюють пошукові заходи щодо отримання первинних даних про осіб, факти та місця з метою виявлення протиправних дій. На це також націлюються всі сили оперативно-розшукової діяльності, до яких окрім оперативних працівників, відносяться всі категорії негласного апарату та представники громадськості.

Такого роду пошук являє собою неперервний процес, що здійснюється постійно з метою виявлення в навколишньому середовищі криміногенних місць, а також раніше невідомих співробітникам оперативних підрозділів осіб, від яких можна очікувати вчинення протиправних дій, або фактів, що свідчать про наміри, підготовку чи вчинення таких злочинів. Оперативний пошук (осіб, предметів і подій (фактів), які становлять оперативний інтерес) в теорії ОРД визначається як самостійна форма ОРД, характеризується як ініціативна, активна дія, яка здійснюється не тільки у зв'язку із вчиненням злочином, а й незалежно від кримінальної події. Оперативний пошук має свою історію. Ще раніше було запропоновано виділити пошук у самостійну систему, що має за мету виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес. Тому оперативний пошук, як форма ОРД, дуже часто в спеціальній літературі має іншу назву - виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес.

В сучасній теорії ОРД існують три форми, що здійснює оперативно-розшукова діяльність. Це: виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес або опера-

тивний пошук, оперативно-розшукове попередження злочинів та оперативна розробка.

Оперативний пошук регулюється ст.1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", яка одним із головних завданням оперативно-розшукової діяльності визначає пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" нажалі не дає поняття, що ж таке є оперативно-розшуковий захід, ні вичерпного переліку оперативно-розшукових заходів. Вони визначені тільки у відомчому нормативному акті і проводяться виключно в межах оперативно-розшукових справ. Що стосується заходів ОРД, що вбачаються в правах оперативних підрозділів (ст.8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"), то суворих вимог щодо їх проведення закон не передбачає, окрім тих, що здійснюються з дозволу суду. А з цього випливає, що деякі права можливо використати без заведення ОРС. Це, наприклад, такі як:

- опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу;
- мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників;
- встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності та інші.

У теорії ОРД існують праці, в яких заходи оперативно-розшукової діяльності поділяються на: оперативно-розшукові дії, оперативно-розшукові заходи та оперативно-розшукові операції.

На цьому фоні доречно зазначити, що і виявити ознаки злочину та осіб, які його вчинили можна і без заведення ОРС та проведення оперативно-розшукових заходів. Також ознаки злочину оперативними підрозділами можуть встановлюватися шляхом розгляду заяв, повідомлень, що надійшли, розгляду первинних матеріалів, а особи встановлюватися шляхом проведення опитування осіб по даних матеріалах, проведення поквартирного чи подворового обходу, огляду житла зі згоди власника тощо.

Так, виявляється, що оперативні підрозділи з метою з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили здійснюють не лише оперативно-розшукові заходи. Як зазначає В.А. Дмитрієв, пошукова діяльність оперативного працівника повинна організовуватися на основі аналізу оперативної обстановки, що має за мету встановлення місць та об'єктів найбільш вірогідного виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес. Це, насамперед, обумовлено високим рівнем латентності протиправних діянь, а потенційні можливості агентури ефективно допомагають у вирішенні цих проблем. За даними емпіричного дослідження 56 % оперативних працівників переважно більшість інформації щодо осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес, отримують від агентури.

У залежності від характеру оперативного використання виділяють агентів вузкоцільового і багатоцільового призначення. У першому випадку мова йде про тих, хто залучений до співробітництва для вирішення конкретної задачі, наприклад зв'язаної з розробкою конкретної особи чи групи, яка являє оперативний інтерес.

У другому випадку мова йде про агентуру, що має великі зв'язки за місцем проживання і роботи, що дозволяє їй виконувати завдання, зв'язані з виявленням злочинів, що замислюються, готуються, розшуком злочинців, виявленням осіб, які скоїли злочини.

У теорії ОРД пошукову діяльність умовно поділяють на вільну та цілеспрямовану, однак агентурний метод використовується у всіх її видах. Вільна пошукова діяльність здійснюється серед населення, яке мешкає чи працює на території обслуговування підрозділу та спрямована на виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес.

Цілеспрямована пошукова діяльність із застосуванням агентурного методу здійснюється в конкретному криміногенному середовищі, де можна очікувати вчинення злочинів. Відомості про такі місця містяться у різноманітних джерелах - статистичних показниках, агентурних повідомленнях, особистих спостереженнях співробітників оперативних підрозділів ОВС, оперативних установках, матеріалах оперативно-розшукових справ, даних розслідування кримінальних справ, заявах та повідомленнях громадян тощо.

Оцінка подібної інформації дозволяє встановити, де, коли і якими силами в першу чергу проводити цілеспрямований оперативний пошук для виявлення осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес. В залежності від складності вирішуваних завдань, оперативний пошук не може обмежуватися лише можливостями агентури, а тому використовуються і інші суб'єкти агентурного методу (негласні штатні співробітники), а також працівники оперативних підрозділів, які застосовують агентурний метод у процесі особового пошуку.

Що стосується криміногенних місць, то таке середовище можуть представляти окремі елементи інфраструктури злочинності⁶. У першу чергу це місця концентрації представників кримінального елемента, в зв'язку з проведенням ними дозвілля чи з наданням побутових послуг (торгові об'єкти з престижними товарами; нічні клуби, ресторани, кафе, казино, бані, сауни, басейни, спорткомплексі інші розважальні заклади; місця де працюють повії, розповсюджуються наркотики, інші місця зі складною оперативною обстановкою.

Слід зазначити, що даний перелік не є вичерпним, бо визначити усіх осіб та місця, де можна очікувати вчинення протиправних діянь різної спрямованості (кримінальної, економічної тощо) неможливо.

При застосуванні агентурного методу, його суб'єкти спілкуються з тими, хто становить оперативний інтерес, або володіють інформацією про протиправні дії. До них відносять: повії; особи, які вживають наркотики; працівники і завсідники розважальних закладів; обслуговуючий персонал інших об'єктів, чийми послугами може користуватися злочинний елемент. Оперативно-значущою інформацією також можуть володіти: колишні друзі кримінальних осіб; їхні "подільники" по раніше скоєним злочинам; знайомі по спільному відбуванню покарання в одних місцях позбавлення волі; співмешканки; особи, які знаходяться в родинних зв'язках або ведуть спільний бізнес зі злочинним контингентом, сусіди тощо.

Обушевський І.Ф. з приводу того, що входить до переліку відомостей, які підлягають агентурному виявленню, зазначає: факти готування та вчинення злочину; інші обставини, що мають значення для боротьби зі злочинністю (зокрема, що характеризують злочин і особистість винних, а також причини й умови, що сприяють вчиненню злочину); сліди та знаряддя готування до злочину; сліди, що залишені злочинцями на місці події; знаряддя вчинення злочину; викрадене майно й інші предмети, що мають значення для встановлення і викриття винних осіб; предмети й речовини, що заборонені до зберігання,

носіння та користування; особи, які замислюють, готують і скоюють злочин або причетні до нього; особи, які допускають протиправну поведінку, що свідчить про можливість вчинення ними злочину; особи, які володіють інформацією, що має значення для боротьби зі злочинністю; особи, які здатні систематично надавати допомогу в боротьбі зі злочинністю.

Ефективність агентурного пошуку в криміногенних місцях багато в чому залежить від знання негласними співробітниками особливостей поведінки осіб, які становлять оперативний інтерес. Це досягається шляхом кваліфікованого їх навчання. Орієнтуючись на відповідну сукупність ознак зовнішності, поведінки та образу життя осіб, які представляють оперативний інтерес, негласні працівники в змозі шляхом візуального спостереження, сприйняття на слух, виявляти по відповідним ознакам факти вчинення ними протиправних дій. До таких осіб, насамперед, відносяться: особи, які ніде не працюють, раніше засуджені, які не стали на шлях виправлення, які систематично порушують громадський порядок, особи без постійного місця мешкання, алкоголіки, наркомани, тощо.

Агентурному виявленню також підлягають відомості що характеризують особистість злочинця, його зовнішність і риси характеру, а також обставини, які обтяжують чи пом'якшують його вину. Окрім відомостей, що свідчать про факти готування та вчинення злочинів, а також обставини їх здійснення (місце, час, спосіб, тощо), потрібно виявляти всіх причетних осіб. До даної категорії відносяться: виконавці, організатори, підбурювачі, посібники; особи, які не брали участі в злочині, але перешкоджали викриттю винних, а також сховалися від слідства і суду.

У процесі агентурного виявлення важливо не тільки добувати відомості про тих, хто готує чи скоює протиправні діяння, але й виявляти осіб, які мають інформацію, значущу для попередження і розкриття злочинів, а також розшуку злочинців, що переховуються. Сюди можна віднести будь-яку людину, якій залежно від різних обставин стало відомо про відомості, що можуть бути використані як в офіційному (процесуальному) порядку, так і для здійснення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення винних осіб і їх викриття.

Для забезпечення надійності та ефективності дій негласних працівників розробляється відповідна легенда, яка дозволяє забезпечення довірчих відносин з особами, які причетні до протиправної діяльності або володіють такою інформацією.

Оперативні працівники, які здійснюють оперативний пошук, можуть доповнити та перевірити відомості, що отримані від агентури за допомогою особистого спостереження. Тому "важливим елементом, що визначає зміст діяльності щодо виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес, є перевірка зібраних даних, без якої неможливе прийняття рішення про наявність чи відсутність ознак суспільно-небезпечного діяння".

Перевірити оперативну інформацію, оперативний працівник може за допомогою особистого пошуку, у тому числі застосовуючи агентурний метод. При цьому можуть також застосовуватися і інші методи ОРД, зокрема, оперативний огляд, у тому числі зашифрований, що спрямований на ознайомлення з предметами, речами та документами, які являють оперативний інтерес.

Своєчасне одержання відомостей про факти й осіб, які схильні до скоєння злочинів, дозволяє вирішити

завдання ОРД щодо розкриття злочинів, а також їх оперативно-розшукової профілактики.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що виявлення осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес за допомогою агентурного методу передбачає присутність суб'єктів його застосування (штатних гласних та негласних, а також позаштатних негласних співробітників) у кримінальному чи криміногенному середовищі завдяки впровадженню або використанню природних умов, що дозволяє їм здійснювати візуальне спостереження, проводити розвідувальне опитування, а при можливості доступу - оперативне ознайомлення з предметами, речами та документами, які є носіями інформації в інтересах ОРД та кримінального судочинства.

Література

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст. 131.). [Електронний ресурс]: Заголовок з екрану. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1329896616226496>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651а-17. - Електрон. дан. (6 файлів). - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради

України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

4. Дмитриев В.А. О понятии поисковой работы // Совершенствование деятельности органов внутренних дел: Труды Академии МВД СССР. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. - С. 31-38. - С. 37.

5. Обушевский И.Ф. Выявление лиц и фактов, представляющих оперативный интерес. - К., УАВС.- 1993.

6. Тарасенко В.Є. Удосконалення агентурної роботи підрозділів карного розшуку міськрайвідділів ОВС України. Дис... к-та юрид. наук: 21.07.04. ЛДУВС.- Луганськ, 2005. - 186 с. - С. 86.

7. Тарасенко В. Є. Агентурний метод в ОРД: проблеми теорії та практики : монографія / В.Є. Тарасенко; ОДУВС - Одеса : ОДУВС, 2010. - 255 с.

8. Албул С.В. Агентурно-оперативна робота органів внутрішніх справ : навчальний посібник / С. В. Албул. - Одеса : ОДУВС, 2015. - 100 с.

*Поляков Є. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри ОРД ОДУВС
Член Всеукраїнської асоціації
науковців та фахівців
у сфері оперативно-розшукової діяльності
Надійшла до редакції: 21.12.2015*